

Athanasius van Alexandrië

Antonius

Onsterfelijke icoon van de monnik

Vertaling

Vincent Hunink

Inleiding en annotatie

Gerard Bartelink en Gueric Aerden ocsó

DAMON

Inhoudsopgave

Noot van de vertaler	7
Voorwoord	9
Afkortingen	11
Inleiding	13
I Athanasius, auteur van de levensbeschrijving van Antonius	13
II De betrouwbaarheid van de vroegmonastieke bronnen	15
III Antonius' leven	16
IV Antonius in de <i>Vaderspreuken</i>	17
V Origenes als wegbereider van het monachisme	19
VI Brieven van Antonius	21
VII Antonius in debat met arianen en meletianen	22
VIII De literaire vorm van de <i>Vita Antonii</i>	23
IX Ascese	24
X Vroege verspreiding	25
XI Doorwerking	26
Tekst <i>Antonius</i>	29
Proloog	31
Antonius' jeugd en eerste ascese (1-6)	34
Verzwaard regime in de woestijn (7-13)	42
Portet van Antonius (14-15)	51
Eerste betoeg: ascese en strijd met demonen (16-43)	53
<i>Laat je niet ontmoedigen</i>	54
<i>Leer de demonen kennen</i>	59
<i>Wees niet bang voor ze</i>	63
<i>Ze zijn machteloos door de komst van Christus</i>	66
<i>Ze kunnen de toekomst niet voorspellen</i>	69

<i>Goede en boze geesten</i>	72
<i>Een paar persoonlijke ervaringen</i>	76
<i>Wees sterk</i>	79
De woestijn, een bloeiende stad (44-48)	81
Nog grotere eenzaamheid (49-55)	87
Genezingen, wonderen, visioenen (56-66)	96
Omgang met gelovigen en ongelovigen (67-73)	106
Tweede betoog: geloof gaat boven rede (74-80)	112
Grote roem en opmerkelijke woorden (81-88)	118
Laatste optreden en dood (89-92)	126
Slotwoord (93-94)	131
Bibliografie	133
Registers	136
De samenstellers	151

Noot van de vertaler

De vertaling is gebaseerd op de kritische editie van de (originele) Griekse tekst: Athanase d'Alexandrie, *Vie d'Antoine*. Introduction, texte critique, traduction, notes et index par G.J.M. Bartelink. Sources Chrétiennes 400. Cerf, Parijs, 1994/2004² [Grieks met Franse vertaling en uitvoerige inleiding en annotatie]. Verder heb ik gebruik gemaakt van: *Vita di Antonio*. Introduzione di Christine Mohrmann. Testo critico e commento a cura di G.J.M. Bartelink. Traduzione di Pietro Citati e Salvatore Lilla. Vite dei Santi I. Mondadori, Milaan, 1974/2007⁸ [vierde-eeuwse letterlijke vertaling in het Latijn, met Italiaanse vertaling]; *Early Christian Lives. Life of Antony by Athanasius* [...]. Translated, edited and with introductions by Carolinne White. Penguin, London, 1998, blz. 1-84 [Engelse vertaling van vierde-eeuwse vrije Latijnse vertaling door Evagrius]; Pieter van der Horst, *De woestijnvaders. Levensverhalen van kluzenaars uit het vroege christendom*. Prometheus, Amsterdam, 1998, blz. 21-45 [Nederlandse vertaling van VA 1-15; 44-55; 89-103]; en Christoffor Wagenaar, *Leven, getuigenissen, brieven van de Heilige Antonius, abt. Abdij Bethlehem, Bonheiden, 1981* [Nederlandse vertaling].

Bijbelpassages zijn in deze vertaling steeds vertaald en genummerd naar de Septuagint, de in vroegchristelijk Griekse teksten gangbare bijbeltekst. Vooral bij psalmcitaten kunnen er grote verschillen ontstaan met de tegenwoordige bijbeluitgaven, die het Oude Testament veelal uit het Hebreeuws vertalen. Letterlijke of vrijwel letterlijke aanhalingen zijn in de hoofdtekst cursief gezet. Duidelijke verwijzingen naar bijbelplaatsen die toch geen letterlijke citaten zijn worden aangeduid door 'vgl.' (vergelijk). Letterlijke citaten zijn in principe allemaal aangegeven, maar bij de indirecte verwijzingen was het niet mogelijk hierin volledig te zijn. Het denken van Athanasius is doordrenkt van bijbelse taal. Een andere lastige kwestie is die van Griekse persoonsnamen. In deze vertaling is ervoor gekozen om de namen te latiniseren, vooral omdat de meest voorkomende namen in die vorm bekend zijn (Antonius, Athanasius, Christus). Vormen als 'Antonios' en 'Khristos' zouden ronduit pedant zijn.

De vertaling heeft inmiddels een eigen voorgeschiedenis. Een eerste proeve ervan verscheen in *Parmentier* 6 nr. 2, voorjaar 1995, 44-47. Later verscheen de integrale Nederlandse tekst bij een literaire uitgeverij, bedoeld voor een breed lezerspubliek: Athanasius van Alexandrië, *Verleidingen in de woestijn. Het leven van de heilige Antonius*. Vertaald en toegelicht door Vincent Hunink. Athenaeum – Polak & Van Genneep, Amsterdam, 2002. Zodra de boekuitgave niet meer leverbaar was heeft de tekst enige tijd digitaal beschikbaar gestaan op www.vincenthunink.nl. Nu, ruim tien jaar na de eerste uitgave, is de tekst herzien en op enkele details gecorrigeerd. Verder is de traditionele nummering doorgevoerd, waarbij de tekst wordt verdeeld in overzichtelijke paragrafen en subparagrafen, die de identificatie van passages vergemakkelijken. Ook is een groot aantal indirecte bijbelverwijzingen toegevoegd, die in de eerste uitgave waren komen te vervallen. De schaarse annotatie is nu bovendien uitgebreid met een rijk commentaar van Gerard Bartelink en Guerric Aerden ocsó, die tevens een nieuwe inleiding hebben geschreven. Kortom, het betreft hier aanzienlijk meer dan een herdruk. Deze heruitgave in de serie *Middeleeuwse Monastieke Teksten* richt zich op een specifieke lezersgroep met gerichte belangstelling voor monastieke spiritualiteit.

Het is mij een bijzonder genoegen en voorrecht om op deze plaats professor Gerard Bartelink te danken voor zijn medewerking aan dit boek. Tijdens mijn studie *Klassieke Talen*, nu geruime tijd terug, was hij een van mijn leermeesters. Dat wij ooit nog eens samen een boek zouden maken, en dan nog wel een uitgave van ‘zijn’ *Vita Antonii*, had ik destijds niet durven denken. Het vervult me met trots en dankbaarheid dat dit nu toch is gebeurd.

Verder ben ik de redacteurs van de serie *Middeleeuwse Monastieke Teksten*, Krijn Pansters en Guerric Aerden ocsó, erkentelijk voor hun bereidheid de tekst een plaats te geven in hun reeks, hoewel het strikt genomen niet gaat om een middeleeuws werk. Als startpunt van de Grieks-Romeinse hagiografie staat de tekst aan de basis van heel het westerse monachisme. Dat maakt de opname ervan in de serie minstens verdedigbaar. Ten slotte past een woord van hartelijke dank aan de cisterciënzerabdij van Westmalle, die deze uitgave financieel mogelijk heeft gemaakt.

Voorwoord

Door pater Michel Van Parys osb
Abt-emeritus van Chevetogne

Precies honderd jaar geleden bestempelde Adolf von Harnack, de beroemde liberale kerkhistoricus, het *Leven van Antonius*, geschreven door bisschop Athanasius van Alexandrië, als het meest rampzalige boek ooit geschreven. Hij verweet de auteur het kerkelijk bewustzijn belast te hebben met demonen en spoken allerhande. Dit vernietigend oordeel staat in schrill contrast met de bewondering van de H. Gregorius van Nazianze voor dit geschrift. In zijn lofrede op de voorvechter van het orthodoxe geloof gewaagt hij van de biografie die deze wijdde aan *de vader van de monniken*: ‘Hij schreef een leven van de goddelijke Antonius. Het bevat de richtlijnen voor het leven van de monniken en hij kleepte het in als een verhaal’ (*Oratio* 21,5). Iets meer dan twee decennia na zijn overlijden had de faam van abt Antonius, dankzij Athanasius, reeds Constantinopel bereikt. Enkele jaren eerder, in 376, maakte een Latijnse vertaling van het *Leven* reeds een onvergetelijke indruk op de H. Augustinus (*Belijdenissen* VIII,6).

Dit ‘rampzalig boek’ werd een bestseller, verspreid in vele talen: Latijn, Syrisch, Koptisch, Aramees, Arabisch, Georgisch, enzovoorts. Deze bestseller kunt u, goede lezer, nu lezen in een nieuwe en sprankelende vertaling in het Nederlands. Het is het werk van een bevoegen vertaler, Vincent Hunink, die kon teruggrijpen op de langverbeide kritische uitgave van de oorspronkelijke Griekse tekst door professor Gerard Bartelink. Die zorgde samen met broeder Gueric Aerden oco so voor de inleiding en de annotatie, wat op zich reeds een vanzelfsprekende aanbeveling van degelijkheid is.

Het *Leven van Antonius* is geen gemakkelijke tekst. Athanasius schreef een biografie zoals zijn lezers van toen het verwachtten... maar ook weer niet. Wonderen en leerbetogen behoorden tot het genre, maar nieuw is de kernboodschap: de spirituele strijd en de opgang van de monnik naar de gelijkvormigheid met Jezus Christus. Niet Antonius maar de

Inleiding

I Athanasius, auteur van de levensbeschrijving van Antonius

Al tijdens zijn leven had de Egyptische kluisenaar Antonius in wijde kring faam verworven, al wilde hij eigenlijk juist onbekend blijven. Maar het was hem gegeven dat een van de bekendste kerkvaders uit de vierde eeuw, de bisschop van Alexandrië Athanasius, zijn leven beschreven heeft en dat deze biografie de eeuwen zou trotseren. In dit opzicht is een parallel te trekken met de monnik en ordestichter Benedictus van Nursia, die mede door de levensbeschrijving die paus Gregorius de Grote aan hem wijdde, tot de ‘Vader van het Avondland’ geworden is.

Athanasius (ca. 295-373) is de geschiedenis ingegaan als een sterke persoonlijkheid die zich als levensdoel had gesteld de positie van de Kerk tegenover de heresie van de arianen zoveel mogelijk te versterken.¹ Evenals Basilius en Ambrosius ging hij als kerkelijk leider de confrontatie met de wereldlijke overheid, die nu christelijk was, niet uit de weg. ‘Steunpilaar van de Kerk’ noemde Gregorius van Nazianze hem vanwege zijn onverschrokken verdediging van het geloof zoals dat door het concilie van Nicea was vastgelegd. De arianen beschouwden hem als hun grootste vijand. Met steun van keizers die hun welgezinnd waren wisten zij Athanasius tot vijf keer te verbannen van zijn bisschopszetel. Meer dan zeventien jaar verbleef hij aldus in ballingschap.²

- 1 Het arianisme is een stroming binnen het christendom, ontstaan in het begin van de vierde eeuw, die werd genoemd naar haar stichter Arius (256-336), presbyter van Alexandrië. In het arianisme wordt het dogma van de drie-eenheid niet geaccepteerd.
- 2 In 335 werd Athanasius door de synode van Tyrus als bisschop afgezet en kort daarna door keizer Constantijn naar Trier verbannen. Na diens dood in 337 kon hij naar Alexandrië terugkeren, maar twee jaar later veroordeelde een synode van Antiochië Athanasius opnieuw. Hij zocht een toevlucht in Rome, waar hij goede contacten met het westen opbouwde. Pas na zes jaar ballingschap kon hij zijn bisschopszetel weer innemen. Toen Constantius in 350 de enige keizer van het Romeinse rijk werd, begonnen de problemen voor Athanasius opnieuw. Hij vluchtte